

JÓZEF MARTYNA, , MARIA MORA

RELACJE CZYNNIKÓW PRODUKCJI W ROLNICTWIE INDYWIDUALNYM WOJEWÓDZTWA KROŚNIEŃSKIEGO

Badania przeprowadzone w latach 1974—1977 na terenie woj. krośnieńskiego miały na celu analizę wpływu zasobów i relacji czynników wytwórczych na produktywność gospodarstw indywidualnych, obszarowo większych. Wyniki wskazują na duże zróżnicowanie gospodarstw pod względem wyposażenia i relacji podstawowych czynników wytwórczych.

Efekty gospodarowania w rolnictwie zależą w dużym stopniu od relacji czynników biorących udział w procesie produkcji. Szczególnie silna dyspersja relacji techniczno-ekonomicznych jak i różnorodność wewnętrznych struktur organizacyjnych cechuje gospodarke chłopską. Różnicowanie wyposażenia i relacji ziemi do pozostałych czynników wytwórczych posiada w tym sektorze istotne znaczenie, ponieważ dążenie do permanentnego wzrostu tempa produkcji towarowej i wydajności pracy żywej dyktuje potrzebę poprawy struktury obszarowej. Coraz powszechniej powierzchnię 10 ha użytków rolnych uznaje się jako niezbędne minimum do prowadzenia nowoczesnego gospodarstwa chłopskiego [4].

Poprawa struktury obszarowej musi być jednak podporządkowana zasadzie wzrostu produkcji z jednostki powierzchni. Jest to ważny, ale trudny do rozwiązania problem, gdyż na ogół wiadomo, że gospodarstwa większe osiągają niższe wyniki produkcyjne na 1 ha. Zjawisko zmniejszania się poziomu produktywności wraz ze wzrostem obszaru gospodarstwa nie powinno być jednak uznawane jako trwała prawidłowość ekonomiki rolnictwa indywidualnego. Efektywność wykorzystania ziemi zależy w znacznym stopniu od dostosowania do użytkowanego rolniczo obszaru pozostałych czynników produkcji.

W praktycznym oddziaływaniu na poziom produkcji obszarowo większych gospodarstw chłopskich na terenie woj. krośnieńskiego przydatne mogą być wyniki i wnioski z przeprowadzonej analizy 82 gospodarstw o powierzchni 7 i więcej ha użytków rolnych, ankietyzowanych przez Stację Badawczą Instytutu Ekonomiki Rolnej w Rzeszowie oraz z badań własnych i wywiadów zrealizowanych w 57 obiektach w latach 1974—1977.

Charakterystyką ekonomiczno-organizacyjną objęto gospodarstwa położone w rejonie Bieszczadów i Beskidu Niskiego. Umowne, w sensie geograficznym, wyodrębnienie tego regionu uzasadnione jest przede wszystkim zbliżonymi warunkami przyrodniczymi. W strukturze użytków rolnych dominują w nim łąki i pastwiska stanowiące 54,7%, zboża zaś zajmują tylko 38,8% gruntów ornych. Około 70% gospodarstw stosuje paszowy system użytkowania ziemi. Jest to region o nasilonej produkcji bydła opasowego. Znaczna część gruntów tego regionu (9580 ha) jest słabo zagospodarowana i wymaga rekultywacji oraz odkrzaczenia.

Przy wyznaczaniu wzajemnych proporcji zasobów czynników wytwórczych posłużono się relacjami mieszanymi, tj. ilościowo-wartościowymi. Uzyskane wyniki (tab. 1) pozwalają sformułować tezę, że technika

Tabela 1

Relacje pomiędzy czynnikami wytwórczymi w badanych gospodarstwach

Lp.	Wyszczególnienie	Jednostki miary	Poziom relacji
1	Ziemia: praca żywa	ha UR: osoba w pełni zatrudniona	5,16
2	Środki trwałe: ziemia	zł: 1 ha UR	13 560,7
3	Środki obrotowe: ziemia	zł: 1 ha UR	4 463,9
4	Środki trwałe: praca żywa	zł: osoba w pełni zatrudniona	70 022,5
5	Środki obrotowe: praca żywa	zł: osoba w pełni zatrudniona	23 949,9
6	Środki trwałe: środki trwałe	zł: zł	3,03

wytwarzania, rozpatrywana w aspekcie wyposażenia technicznego i w obrotowe środki produkcji, ma charakter ekstensywny. Wartość trwałych środków produkcji w odniesieniu do gospodarstwa wynosi 140 tys. złotych, a w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych 13,5 tys. złotych. Porównując te wielkości z danymi publikowanymi dla gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną w makroregionie południowo-wschodnim [3] można stwierdzić, że są one przeciętnie o ok. 65% niższe. Biorąc

pod uwagę, że gospodarstwa „rachunkowiczów” * reprezentują nieco wyższy od przeciętnego poziom produkcji oraz zakładając, że są one wystarczająco wyposażone w środki trwałe, dojdziemy do wniosku, że niezbędne doinwestowanie 1 gospodarstwa w trwałe środki produkcji powinno wynieść w badanym terenie ok. 200 tys. złotych. Potwierdza się również sygnalizowana w literaturze [1] teza o gorszym uzbrojeniu technicznym siły roboczej w tym regionie, a w szczególności w terenach górskich woj. krośnieńskiego.

Celem podkreślenia roli i znaczenia zasobności gospodarstw w czynniki wytwórcze wykonano również obliczenia dotyczące poziomu nakładów poszczególnych czynników potrzebnych do wytworzenia 1000 zł produkcji końcowej netto (tab. 2).

Tabela 2

Zasoby czynników wytwórczych przypadające na 1000 zł produkcji końcowej netto

Wyszczególnienie	Jednostki miary	Poziom nakładów
Praca własna	dni	9,4
Ziemia	m ²	1735
Obrotowe środki produkcji	zł	774
Maszyny i budynki	zł	1623
Maszyny	zł	385

Zwraca uwagę duża ziemiochłonność produkcji, dość wysokie są również nakłady pracy własnej oraz zużycie obrotowych środków produkcji. Badanie wpływu zasobności i proporcji podstawowych czynników wytwórczych na produktywność gospodarstw ujawniło z jednej strony istnienie współzależności między tymi cechami i pozwoliło z drugiej strony na sformułowanie generalnej tezy o wiodącej roli czynnika kapitału w kształtowaniu poziomu uzyskiwanej przez gospodarstwa produkcji końcowej netto na 1 ha użytków rolnych.

Dla bliższego wyjaśnienia zachodzących w tym względzie związków posłużono się analizą funkcji produkcji Cobb-Douglasa. Obliczone wartości współczynników elastyczności wskazują, że przy wzroście wyposażenia gospodarstw w poszczególne czynniki o 1% można oczekiwać następującego przyrostu produkcji końcowej netto:

- zatrudnienie 0,18%,
- wartość obrotowych środków produkcji 1,09%,
- wartość trwałych środków produkcji 0,25%,
- jakość gleb 0,97%.

Na pierwsze miejsce wysuwają się zatem obrotowe środki produkcji, a następnie jakość gleby. Podkreślić należy, że stosunkowo wysoki wpływ

* Gospodarstwa prowadzące rachunkowość dla Instytutu Ekonomiki Rolnej w Warszawie.

jakości ziemi na produktywność nie stanowi zjawiska o charakterze przypadkowym. Jego wytłumaczenia należy szukać przede wszystkim w komplementarności cech: jakość ziemi — obrotowe środki produkcji. Wydaje się, że zmniejszenie stopnia oddziaływania jakości gleb na produktywność gospodarstw można będzie osiągnąć m. in. w drodze zmian struktury użytków rolnych i struktury zasiewów.

Szczególnie godnym podkreślenia jest fakt wysokiej elastyczności produkcji względem nakładu obrotowych środków produkcji (współczynnik elastyczności jest większy od jedności).

Analogiczną prawidłowość wykazują również wyniki innych badań prowadzonych w rejonie górskim [5]. Wypływa stąd oczywisty i bardzo istotny dla praktyki rolniczej wniosek: w drodze zwiększania intensywności gospodarowania, a w szczególności na trwałych użytkach zielonych, można uzyskać wysokie przyrosty produkcji pasz i stworzyć podstawy dla rozwoju dominującej tu produkcji zwierzęcej. Końcowy efekt (w postaci przyrostu produkcji zwierzęcej) zależy jednak w zasadniczej mierze od optymalnej relacji obrotowych środków produkcji do środków trwałych. Wywiera ona istotny „autonomiczny” wpływ na produktywność gospodarstw.

Wychodząc z założenia, że w kształtowaniu wysokich efektów produkcyjnych grają rolę nie tylko zasoby ziemi, pracy żywej i kapitału oraz ich relacje, ale również dobre kierownictwo (wynikające m. in. z wysokich kwalifikacji zawodowych), zebrano także informacje z tego zakresu (tab. 3). Rolę czynnika organizacji akcentuje bardzo wyraźnie Manteuffel [2], przytaczając powiedzenie, że „nie ma złych gospodarstw, są jedynie źli gospodarze”.

W badanej grupie gospodarstw zwraca uwagę duża liczba „kierowników” o niepełnym wykształceniu podstawowym. Stanowią oni 39%, z czego połowa to osoby powyżej 60 roku życia. Wykształcenie średnie, ale nierolnicze posiada ok. 5% gospodarzy. Pozytywnym zjawiskiem jest stwierdzone na podstawie wywiadów uczestnictwo rolników w szkoleniach z zakresu technologii i organizacji produkcji, prowadzonych przez lektorów z placówek naukowych oraz instytucji obsługujących rolnictwo. Około 74,4% gospodarzy nie przekroczyło 60 roku życia, a 45,1% znajduje się w wieku 30—50 lat.

Szczegółowa analiza zebranych informacji dotycząca przyszłości ankietowanych gospodarstw sygnalizuje, że znaczna ich część nie ma następcy i nie potrafi określić dalszego losu posiadanego warsztatu produkcyjnego. Wydaje się, że nie należy pomijać tego faktu, tym bardziej że na sprzedaż gospodarstw bądź przekazanie za rentę decyduje się tylko 14,7% właścicieli, a aż 37,8% przybiera postawę wyczekiwania. Jest to niepokojący i ważny problem, brak bowiem decyzji hamuje w określonym stopniu wyzwalamie inicjatywy i poszukiwanie lepszych, nowoczesnych rozwiązań produkcyjnych.

Tabela 3

Wiek i wykształcenie gospodarzy oraz prognozy co do przyszłości gospodarstw

Wiek gospodarza	Ilość osób ankietowanych	%	Wykształcenie			Los gospodarstwa			
			niepełne podstawowe	podstawowe	średnie	ma następcę	zostanie sprzedane	zostanie przekazane za rentę	brak decyzji
do 30 lat	3	3,7	—	8,5	—	—	—	—	9,7
30—50 lat	37	45,1	29,0	57,4	25,0	38,4	33,4	22,2	61,3
50—60 lat	21	25,6	22,6	27,7	25,0	30,8	33,3	11,1	22,6
powyżej 60 lat	21	25,6	48,4	6,4	50,0	30,8	33,3	66,7	6,4
Razem	82	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Odsetek ogółu gospodarstw	X	X	37,8	57,3	4,9	47,5	3,7	11,0	37,8

Dla odzwierciedlenia zaistniałych w ciągu trzyletniego okresu badawczego zmian we władaniu ziemią i w wyposażeniu gospodarstw w trwałe środki produkcyjne przeprowadzono w 1977 roku szczegółową analizę. Okazało się, że nadal działa „samodzielnie” już tylko ok. 62% gospodarstw. W jakim kierunku przebiegały zmiany w charakterze użytkowania gospodarstw?

Okazuje się, że 15% jednostek podjęło decyzję o kooperacji z sektorem uspołecznionym, 10% rozpoczęło działalność w ramach rolniczych spółdzielni produkcyjnych, 6% weszło w skład zespołów, a pozostałe 7% sprzedano bądź przekazano za rentę. Podkreślić należy dość duży odsetek gospodarstw preferujących kooperację międzysektorową. Przeprowadzone badania wykazały, mimo zgłoszenia kilku krytycznych uwag z zakresu organizacji tej współpracy, wyraźne dążenie rolników do dalszego jej rozwijania, głównie w produkcji zwierzęcej. Gospodarstwa, które stały się członkami rolniczych spółdzielni produkcyjnych pochodziły w większości ze wsi osadniczych.

Uzyskane wyniki badań pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

1. Wszystkie badane gospodarstwa, a w szczególności bieszczadzkie wymagają zwiększenia nakładów na pracę uprzedmiotowioną. Intensyfikacja kapitałochłonna, a przede wszystkim wzrost uzbrojenia technicznego pracy żywej umożliwi tu zmniejszenie ziemiochłonności produkcji.

2. Ekonomicznie uzasadniona korekta zasobności i relacji podstawowych czynników wytwórczych powinna następować głównie w drodze kooperacji międzysektorowej i wewnątrzsektorowej, która zapewnia bardziej efektywne wykorzystanie środków, niż to ma miejsce w przypadku autonomicznie realizowanej intensyfikacji kapitałochłonnej. Rozpraszenie nakładów przeznaczonych na zwiększanie zasobów pracy uprzedmiotowionej we wszystkich wymagających tego jednostkach byłoby niecelowe nie tylko z ekonomicznego punktu widzenia, ale także z powodu niezdecydowania dość dużej liczby właścicieli co do losu ich gospodarstw.

3. Z obserwacji poczynionych w toku badań można wnosić, że w regionie Bieszczadów i Beskidu Niskiego istnieją poważne możliwości rozwoju rolniczych spółdzielni produkcyjnych.

4. Jakkolwiek w pełni uzasadnione z ekonomicznego punktu widzenia jest preferowanie gospodarstw specjalistycznych w przydziale kredytów na zaopatrzenie i zakup sprzętu technicznego, nie powinno to jednak powodować całkowitego pomijania w tym względzie gospodarstw wielostronnych.

Instytut Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa AR w Krakowie
 Instytut Ekonomiki Rolnictwa
 i Organizacji Handlu Wiejskiego w Rzeszowie
 Akademia Rolnicza w Krakowie

LITERATURA

- [1] Kozik H., *Analiza warunków mechanizacji produkcji rolniczej w gospodarstwach indywidualnych regionu bieszczadzkiego*, „Roczn. Nauk. Roln.”, t. 72—C—2, 1976.
- [2] Manteuffel R., *Zarządzanie przedsiębiorstwem rolniczym*. PWN, Warszawa 1972.
- [3] Stelmach J. (red.), *Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych*, t. I i II. IER, Warszawa 1975.
- [4] Szemberg A., *Nowe zjawiska w społeczno-ekonomicznej strukturze chłopskiego rolnictwa*. IER, z. 4, 1976.
- [5] Zabierowski K., *Poziom i efektywność stosowanych środków obrotowych w rolnictwie karpackiego regionu górskiego*, „Probl. Zagosp., Ziem Górsk.” z. 7 (20), 1968.

Józef Martyna, Maria Mora

RELATIONS OF PRODUCTION FACTORS IN THE INDIVIDUAL FARMING
IN THE KROSNO PROVINCE

Summary

The aim of this study was to determine the quantitative and qualitative connections between production value and basal productive factors in individual farms occupying larger areas. 139 farms situated in the Krosno Province region were analysed. The descriptive-tabular method and the Cobb-Douglas production function were applied. The results of studies revealed considerable differentiation of farms in respect of equipment and basal production factors relations as well as a clear dependence between the level of productivity of large area farms and its capital reserves. A capital reserve deficiency resulted in a high land absorptiveness of production and impossibility of utilization of potential chances of agriculture production increase. The Cobb-Douglas function showed that the working capital elasticity of production was the greatest.

Institute of Economy and Agriculture Organization in Kraków
Institute of Agriculture Economy and Rural Trade Organization in Rzeszów
University of Agriculture in Kraków

СООТНОШЕНИЯ ФАКТОРОВ ПРОИЗВОДСТВА В ИНДИВИДУАЛЬНОМ СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ КРОСНЕНСКОГО ВОЕВОДСТВА

Резюме

Целью исследований являлось определение количественно-стоимостных связей, которые имеются между размером производства и основными производственными факторами в крупнейших по ареалу индивидуальных хозяйствах. Анализ подвергалось 139 хозяйств, расположенных на территории кросненского воеводства. Применялся описательный и табельный способ и описательная функция Кобб-Дагляса. Результаты исследований выявили очень большую дифференциацию хозяйств с точки зрения снабжения и соотношения основных факторов производства, а также четкую зависимость уровня производительности более крупных по ареалу хозяйств от изобилия капитала. Недостаток этого фактора вызывает высокую землеёмкость продукции и невозможность использования потенциальных возможностей повышения сельскохозяйственной продукции. Функция Кобб-Дагляса выявила самую большую эластичность производства относительно затрат оборотных средств.

Институт экономики и организации сельского хозяйства в Кракове

**Институт экономики сельского хозяйства и организации сельской торговли
в Жешуве**

Сельскохозяйственная академия в Кракове